

Τέλος εἰς τὸ τρίτον (IV) μέρος παρέχει τριῶν εἰδῶν ἀναλυτικὰ καὶ ἐπιμελέστατα ἐπεξεργασμένα εὐρετήρια.

Τὴν ὅλην μελέτην διακρίνει ἑξαιρετικὴ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια, ἡ δὲ καθαρῶς κριτικὴ φιλολογικὴ ἐπὶ τῶν κειμένων ἔρευνα, ἡ μέχρι καὶ τῶν ἐπὶ μέρους λέξεων τούτων ἐξηκνουμένη, παρέχει τὴν ἐντύπωσιν λίαν εὐσυνειδήτου καὶ προσεκτικῆς ἐργασίας.

Εἰς ἄκρον ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ πορίσματα εἰς τὰ ὅποια καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι πρῶτον ὁ καθορισμὸς πολλῶν στοιχείων τῆς εὐχῆς μέχρι τοῦδε ἀρχαιοτάτων νομιζομένων, ὡς μεταγενεστέρων προσθηκῶν, καὶ δεύτερον ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς πολλαχῶς ἀναπτυχθείσης θεωρίας ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν εἶναι ὁ ἀρχικὸς συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φερομένης λειτουργίας, ἀλλ' ὁ ἀπλῶς ἐπεξεργασθεὶς παλαιότερον καὶ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ εὕρισκόμενον λειτουργικὸν ὕλικόν.

Βεβαίως ταῦτα καὶ ἄλλα συμπεράσματα εἰς τὰ ὅποια καταλήγει ὁ συγγραφεὺς μετὰ ἑξαντηλικὴν σχεδὸν τῶν πηγῶν ἔρευναν δὲν λύουσιν ὀριστικῶς τὸ ὑπὸ ἑξέτασιν πρόβλημα. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς, παρὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἑξαιρόμενα (σελ. XXV) στοιχεῖα ὑπεροχῆς τῆς μελέτης τοῦ ἄλλων προγενεστέρων μελετῶν μετ' ἀρκετῆς μετριοφροσύνης ἀναγνωρίζει τὸ δύσκολον τῆς ἀπλύτου τοῦ προβλήματος λύσεως. Εἶναι ὅμως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εὐχάριστον ὅτι τοιαῦτα προσπάθειαι ὡς ἡ μετὰ χεῖρας μελέται, συντελοῦν σπουδαίως εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς γνώσεως ἐπὶ τῶν ἀνακινουμένων ἀλύτων προβλημάτων. Δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία ὅτι ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ ὀριστικοῦ τυχὸν καθορισμοῦ τῶν εἰσέτι ἀκαθορίστων καὶ ἀμφιβόλων ἀπομενόντων σημείων τοῦ θέματος, ἐπὶ τῇ βάσει περαιτέρω ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, δικαίαν ἀξίωσιν θὰ ἔχη καὶ ὁ συγγραφεὺς διὰ τὴν διὰ τῆς ἐμπεριστατωμένης αὐτοῦ ἐρεύνης ἐπιτευχθεῖσαν προαγωγὴν καὶ πρόοδον τοῦ ζητήματος.

ΑΜΙΛΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου

Fr. Dölger. Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden.—67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln.... beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben von Fr. Dölger. München 1931.

Ἦδη τῷ 1904 ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς C. Brandi εἶχε τονίσει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκδόσεως συλλογῆς τινος πανομοιούτων πινάκων βυζαντινῶν αυτοκρατορικῶν ἐγγράφων, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνον θὰ συνέτεινον εἰς τὴν πρόοδον τῶν περὶ τὰ βυζαντινὰ ἐγγράφα μελετῶν, ἀλλὰ καὶ θὰ διήγειρον συγχρόνως τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν μὴ εἰδικῶν, τὸν δὲ Μάϊον τοῦ 1913 ὁ P. Marc εἰς τὸ γνωστὸν ὑπόμνημά του περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων πρὸς

τὴν Association internationale des Académies ἔκαμνε λόγον περὶ «προσεχοῦς» ἐκδόσεως τεύχους πανομοιότυπων πινάκων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν καὶ τὸ κενόν, τὸ ὅποιον ἠσθάνετο κάθε εἰδικὸς ἀσχολούμενος μὲ τὰ βυζαντινὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, ἔρχεται, μετὰ πάροδον 27 ἐτῶν ἀφ' ὅτου ἐρρίφθη ἡ ἰδέα, νὰ συμπληρώσῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Fr. Dölger μετὰ εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων γενομένη ἐκδοσις.

1. Ἀπὸ τὴν πλουσίαν συλλογὴν φωτογραφικῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας ἐκδίδονται ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον 25 πίνακες μετὰ 59 πανομοιότυπων ὁλοκλήρων ἢ τμημάτων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, πέντε δειγμάτων τῶν συνήθων ὀπισθεν τῶν χρυσοβούλλων σημειωμάτων τῆς κατοχυρώσεως τῆς γνησιότητος καὶ τῆς καταστρώσεως τῶν ἐγγράφων (πίν. 23-24) καὶ τριῶν ἀπεικασμάτων χρυσῶν σφραγίδων εἰλημμένων ἐκ χρυσοβούλλων, Ἀνδρονίκου τοῦ Β', Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' καὶ Κωνστανταντίνου τοῦ ΙΑ' τῶν Παλαιολόγων (πίν. 25). Κατὰ τὴν ἐκλογὴν κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως ὅσον τὸ δυνατόν πληρέστερον ἀντιπροσωπευθοῦν οἱ διάφοροι τύποι καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων, συγχρόνως δὲ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν τύπων αὐτῶν. Διὰ τῆς προσπαθείας αὐτῆς καὶ τῆς ἀποτυπώσεως δειγμάτων ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε *σφζομένων* ὑπογραφῶν καὶ «μηνολογίων» τῶν βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων διευκολύνεται πολὺ ὁ καθορισμὸς τῆς γνησιότητος καὶ τῆς χρονολογίας πολλῶν ἄλλων ἐγγράφων, ἰδίως τῶν δυσκόλως χρονολογούμενων προσταγμάτων.

Συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀπὸ διπλωματικῆς καὶ παλαιογραφικῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως σπουδαιότερων. Ἔνεκα τούτου πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν συλλογὴν ὡς σπουδαῖον ἐποπτικὸν μέσον, χρήσιμον ὄχι μόνον εἰς τοὺς περὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα ἀσχολουμένους εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς περὶ τὴν διπλωματικὴν καὶ παλαιογραφίαν ἀσκουμένους φοιτητάς, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ τελευταία ἐκδοσις τῶν μᾶλλον ἐν χρήσει καὶ καταλληλοτέρων δι' ἀσκήσεις παλαιογραφικῶν πινάκων τοῦ Cavalieri - Lietzmann δὲν ἐφρόντισε δυστυχῶς νὰ συμπεριλάβῃ πανομοιότυπα βυζαντινῶν ἐγγράφων.

Ὁ κυριώτερος βέβαια σκοπὸς τῆς συλλογῆς ταύτης τῶν αὐτοκρατορικῶν βυζ. ἐγγράφων εἶναι ὁ ἐπιστημονικὸς. Δι' ἀκαδημαϊκὰς ἀσκήσεις θὰ παραμένουν ἀρκετὰ πανομοιότυπα σχεδὸν ἄχρηστα, ἀκόμη καὶ τινὰ ἀντιπροσωπεύοντα σπουδαίους τύπους ἐγγράφων, ἐπειδὴ μόνον διὰ φακοῦ δύναται νὰ ἀναγνωσθῶσιν (Πβλ. ἀριθ. 15, 28, 36, 43, 55, 56 κ. ἄ.). Διὰ φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν μερικὰ χαρακτηριστικὰ δειγμάτων ἀντιγράφων καὶ ἰδίως πλαστῶν ἐγγράφων, ἄλλων δὲ ἐγγράφων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ ὁλόκληρον τὸ πανομοιότυπον (π. χ. ἐνὸς ἐγγράφου ἐκ τῶν διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προοριζομένων· τὸ ὑπ' ἀρ. 15 εἶναι σχεδὸν ἄχρηστον δι' ἀσκή-

σεις) άλλων πάλιν ἢ μεταγραφῆ ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου (π.χ. ἑνὸς τύπου συμβάσεως ἢ συνθήκης, ἑνὸς τύπου ἐγγράφου τοῦ 11^{ου} αἰῶνος). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶχεν ὁ φοιτητὴς προχείρους τοὺς διαφόρους τύπους τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων. (Παραπομπαὶ εἰς συλλογὰς δὲν ἀρχοῦν πάντοτε δι' ἀσκήσεις). Ἐπίσης ἡ δὴλωσις τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως κάτωθεν ὄλων ἀνεξαίρετως τῶν πανομοιοτύπων, ὡς καὶ ἡ συνήθως παραπλευρώς αὐτῶν τιθεμένη ἀριθμησις τῶν γραμμῶν, θὰ διηκούλυε πολὺ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. (Ἦν δυσκολίαν τῶν ἄνευ ἀριθμήσεως τῶν γραμμῶν πανομοιοτύπων θὰ ἠσθάνθη ὠρισμένως ἐκεῖνος, ὅστις ἐχρησιμοποίησεν εἰς ἀσκήσεις τὴν παλαιὰν ἔκδοσιν τῶν πινάκων τοῦ Cavalieri-Lietzmann). Ἰδιαιτέρος ἀλφαβητικὸς πίναξ παραμπτικὸς εἰς τὰς ὑπογραφὰς τῶν διαφόρων αὐτοκρατόρων θὰ καθίστα ἐπίσης εὐχερεστέραν τὴν χρῆσιν τῶν πανομοιοτύπων ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, ὅχι δὲ ὀλιγώτερον καὶ ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος. Ὅτι δὲ δι' ἀσκήσεις φοιτητῶν θὰ ἦτο πολλὰκις προτιμότερα διάφορος κατάταξις τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τύπου ἐγγράφων, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως. Ἄλλ' ὡς εἶπομεν, ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῆς συλλογῆς εἶναι ὁ ἐπιστημονικὸς ἐν τούτοις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῆ περισσότερον ὑπ' ὅψιν καὶ ὁ σκοπὸς τῶν φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων, ἐπειδὴ ὑπὸ τὰς σημερινὰς ἐκδοτικὰς συνθήκας δὲν εἶναι εὐκόλος ἡ ἔκδοσις πανομοιοτύπων ἀποκλειστικὸν σκοπὸν ἐχόντων τὰς ἀσκήσεις τῶν φοιτητῶν.

Ὡς παράλειψις δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅχι μόνον ἡ μὴ παράθεσις πανομοιοτύπου ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, ἀν δὲν σφάλλω, δύο σφριζομένων πρωτοτύπων χρυσοβούλλων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ μνεῖα αὐτῶν, ὅπως καὶ ἡ σιγὴ περὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γεγραμμένων χρυσοβούλλων Σέρβων βασιλέων.

Περιττὸν θεωρῶ νὰ ἐξάρω τὴν θαυμασίαν ἐπιτυχίαν τῶν πανομοιοτύπων ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως καὶ τὴν τόσον καλαισθητικὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ χώρου ἐκάστου πίνακος.

2. Σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου παρέχουν αἱ εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Fr. Dölger περὶ τῶν διαφόρων τύπων αὐτοῦ. Καὶ ἄλλοτε (βλ. Archiv für Urkundenforschung 11 (1929) σελ. 1 - 65) εἶχεν ἀναπτύξει ὁ συγγραφεὺς τὰ εἶδη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βυζ. ἐγγράφου, ἐνταῦθα ὁμως δίδει σύντομον μὲν, ἀλλὰ περισσότερον ἀποκρυσταλλωμένην ἐπισκόπησιν τῶν τύπων καὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου.

Ὡς ἐν Archiv für Urkundenforschung σελ. 30 κέξ. διακρίνει καὶ ἐνταῦθα ὁ Fr. Dölger δύο μεγάλας κατηγορίας βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων: τὴν τῶν προοριζομένων διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν καὶ τὴν τῶν διὰ τὸ Ἐσωτερικόν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν κατατάσσει τὴν γνωστὴν ἐπιστολὴν τοῦ St. Denis, τὸν τύπον τοῦ Κωδικέλλου, τὰς συμβάσεις ἢ συνθήκας τοῦ Βυζαντινοῦ μετὰ

διαφόρων ξένων ηγεμόνων ἢ πολιτειῶν καὶ τὸ προκουρατορικὸν χρυσόβουλλον (ἀριθ. 12). Εἰς δὲ τοὺς τύπους τοῦ Ἑσωτερικοῦ κατατάσσει τοὺς χρυσοβούλους Λόγους (ἢ Γραφάς), τὸ χρυσόβουλλον σιγίλλιον, τὸν χρυσόβουλλον ὀρισμὸν καὶ τὰ προστάγματα. Τοιοῦτοτρόπως λαμβάνομεν μίαν ἀρκετὰ ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ ζητήματος τῆς ἐξετάσεως τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων, ὅπως τὸ θέτει ὁ Fr. Dölger.

Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης προσπαθεῖ ἀναμφιβόλως ὁ συγγραφεὺς νὰ δώσῃ μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφου, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν σύγχυσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς ὀδηγοῦν αἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς ἀποχρώσεις τῶν τύπων αὐτοῦ.

Πράγματι ἔνεκα τοῦ σποραδικοῦ ὕλικου τῶν διασωθέντων πρωτοτύπων καὶ τῆς ἀσταθείας τῶν συνηθειῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου, εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς ὅλους τοὺς τύπους τῆς ἐξελίξεως τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφου, οὕτως ὥστε ἕκαστος τύπος νὰ ἀντιπροσωπεύῃ συγχρόνως ἓν εἶδος, ἢ νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς ἓνα ὄρισμένον ὄρον. Πολλάκις συναντῶμεν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἐγγραφον ὄρους διαφόρους (Χρυσόβουλλον Σιγίλλιον,—Χρυσόβ. Λόγος,—Χρυσόβ. Γραφή, Χρυσόβ. Ὅρισμός, Πρόσταγμα—Πιττάκιον—Κέλευσις κλπ.). Ὁ Κωδῆκελλος π.χ. τοῦ Χριστοδούλου ὀνομάζει ἑαυτὸν Πιττάκιον καὶ Κέλευσιν, (βλ. ἀριθ. 3 στίχ. 2 καὶ 6), τὸ Προκουρατορικὸν ἐγγραφον, Χρυσόβ. Ὅρισμὸν καὶ Ἐπιτροπικὸν Συμβόλαιον (ἀριθ. 12 στίχ. 5 - 6 καὶ 15 - 16), τὰ δὲ ἐγγραφα τοῦ 11^{ου} αἰῶνος ὀνομάζουσι ἑαυτὰ Χρυσόβουλλα Σιγίλλια, Χρυσοβούλλους Λόγους καὶ Χρυσοβ. Γραφάς καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐπίσης δὲν συμπίπτουν γνωρίσματά τινα πάντοτε πρὸς τὸ εἶδος τοῦ ἐγγράφου. Οὕτω π.χ. ἡ σύμβασις τοῦ 1342 (ἀριθ. 11) φέρει «Μηνολόγιον» τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνῶ αἱ τῶν 1349 (ἀριθ. 13) καὶ 1406 (ἀριθ. 14) τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁμοίως ὁ παραιτιθέμενος τύπος προκουρατορικοῦ ἐγγράφου φέρει τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ὑπογραφήν, ἐνῶ, ὡς ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης ἀναφέρει, σφύζεται προκουρατορικὸν ἐγγραφον μετὰ «Μηνολογίου» (βλ. στήλ. 18). Εἶναι εὐνόητον ἐπίσης ὅτι ὁ τύπος τῶν διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν προοριζομένων ἐγγράφων ἐδέχετο ἐκάστοτε τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐξελίξεως τῶν διὰ τὸ Ἑσωτερικὸν προοριζομένων καὶ ὅτι ἐνίοτε εἰς τὰ ἔξωτερικὰ καὶ ἔσωτερικὰ γνωρίσματα ἐγγράφων τοῦ Ἐξωτερικοῦ τοῦ αὐτοῦ εἶδους θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ παραλήπτου.

Ἄρκουσι τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἵνα λάβῃ τις ἰδέαν τῆς συγχύσεως εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγεῖ πολλάκις ἡ ἐξέτασις τῶν τύπων τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων.

Ἐν τούτοις, εἰάν ἐδοκιμάζομεν νὰ διαιρέσωμεν τὰ εἶδη τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τότε θὰ ἦτο πολὺ προτιμότερα ἢ διαίρεσις εἰς *Προτάγματα* καὶ εἰς *Χρυσοβούλλους Λόγους*, ἤτοι εἰς τὰ φέροντα τὸ «*Μηνολόγιον*» καὶ εἰς τὰ φέροντα τὸ «*Ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος*»

ὡς ὑπογραφὴν, ἐπειδὴ ὅλα τὰ βυζ. αὐτοκρ. ἔγγραφα τὰ μὴ ἔχοντα τὸν αὐστηρὸν τύπον τῶν Χρυσοβούλλων Λόγων ἢ τῶν Προσταγμάτων, εἴτε διὰ τὸ Ἐσωτερικόν, εἴτε διὰ τὸ Ἐξωτερικόν προοριζόμενα, εἶναι μικτοὶ τύποι ἐκ τῶν δύο τούτων προελθόντες. Ὡς δὲ ἀνωτέρω ἀνέφερον, τὰ διάφορα ἔγγραφα τοῦ αὐτοῦ εἴδους οὔτε εἰς τὰ ἐσωτερικά των, οὔτε εἰς τὰ ἔξωτερικά των γνωρίσματα συμπίπτουν καθ' ὁλοκληρίαν.

Ἡ διαίρεσις τῶν αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς ἔγγραφα τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ Ἐσωτερικοῦ ἐπιφέρει μόνον σύγχυσιν εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τῶν ἐγγράφων καὶ αὐξάνει τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἔχομεν νὰ παρακάμψωμεν ἔνεκα τῆς ἀσταθείας τῶν συνηθειῶν τῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου.

Σκοπὸς τῆς διαιρέσεως τῶν ἐγγράφων εἰς μεγάλας κατηγορίας εἶναι κυρίως ἡ ταχεῖα ἐπισκόπησις τῶν διαφορῶν τύπων, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Fr. Dölger, δὲν ὑποβοηθεῖ τὸν ἐπιδιωκόμενον τοῦτον σκοπόν. Δὲν πρέπει νὰ κατατάξωμεν π.χ. τὸν Κωδίκελλον τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὴν ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τῶν διὰ τὸ Ἐξωτερικόν προοριζομένων, μόνον ἐπειδὴ φέρει τὴν διεύθυνσιν τοῦ παραλήπτου. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ἀπλῶς ὁ τύπος ἀναγορεύσεως (ἀπονομῆς τίτλου) ὁμοιάζων μὲ τὸν τύπον τοῦ Προστάγματος, ὅπως ἐξ ἄλλου ὀνομάζει ἑαυτὸ τὸ ἔγγραφον: Κέλευσις, Πιττάκιον. — Ἀκόμη δ' ὀλιγώτερον ἀνήκει εἰς τοὺς τύπους τοῦ Ἐξωτερικοῦ τὸ Προκουρατορικόν Χρυσόβουλλον (ἀριθ. 12), ὃχι μόνον διότι πραγματικῶς δὲν ἀποτείνεται πρὸς ξένους ὑπηκόους, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Dölger ἀναφερόμενα ἔγγραφα τοῦ τερικοῦ. Ἀφοῦ, ὡς ὁ ἴδιος τονίζει (πρβλ. Archiv, ἔνθ. ἀν. σελ. 39), ὁ τύπος αὐτὸς ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ διὰ τὸ Ἐσωτερικόν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ χωρίσωμεν τὸν τύπον τοῦ εἴδους τούτου εἰς δύο διαφόρους κατηγορίας; Τοῦναντίον καὶ ὁ τύπος αὐτὸς ὡς Χρυσόβουλλος Ὁρισμός, εἶναι ἀπλούστατα μία παραλλαγὴ τοῦ Χρυσοβούλλου Λόγου, εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὁποίου (ὡς παραλλαγὴ βέβαια) πρέπει νὰ καταταχθῇ. — Ἐπίσης ἡ ἐπιστολὴ τοῦ St. Denis, ὡς σφίζεται μέχρι σήμερον, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαιτέρον διὰ νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τύπων τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Τοῦναντίον τὸ εἶδος τῆς γραφῆς καὶ τὸ Legimus ἀπῆτει τὴν κατάταξιν τοῦ ἐγγράφου τούτου μεταξὺ τοῦ εἴδους τῶν Χρυσοβούλλων Λόγων τοῦ 11^{ου} αἰῶνος. Ἐξ ἄλλου διὰ ποῖον λόγον τὸ ὑπ' ἀριθ. 57 πρόσταγμα δὲν ἀνήκει, ὅπως καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 54 καὶ 58, εἰς τοὺς τύπους τοῦ Ἐξωτερικοῦ;

Ἡ διαίρεσις τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς ἔγγρ. τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ εἰς ἔγγρ. τοῦ Ἐσωτερικοῦ ἀναγκάζει τὸν συγγραφέα νὰ κινήται μεταξὺ τῶν τύπων Προστάγματος καὶ Χρυσοβούλλου Λόγου καὶ νὰ ζητῇ νὰ κρατηθῇ πότε εἰς τὸν ἕνα καὶ πότε εἰς τὸν ἄλλον τύπον, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς ἀποδεχθῇ. Διὰ τοῦτο δὲν μὲ ἱκανοποιεῖ καὶ ἐπιμένω εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν βυζ. αὐτοκρ. ἐγγράφων εἰς τοὺς τύπους τοῦ Προστάγματος καὶ τοῦ Χρυσοβούλλου

Λόγου, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ «Μηνολογίου» καὶ τοῦ Ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος ἀμέσως χωρίζουν τὰ αὐτοκρ. ἔγγραφα εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Τοὺς λοιποὺς τύπους πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς μικτοὺς ἢ ὡς παραλλαγὰς τῶν δύο τούτων, εἴτε διὰ τὸ Ἐξωτερικόν, εἴτε διὰ τὸ Ἐσωτερικόν προοριζόμενους. Ἡ διαίρεσις εἰς προστάγματα καὶ εἰς χρυσοβούλλους Λόγους διευκολύνει συγχρόνως τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελιξέως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἔγγραφου ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ.

3. Μετὰ τὴν ἐπισκόπησιν τῶν διαφορῶν τύπων τοῦ βυζ. αὐτοκρ. ἔγγραφου κάμνει λόγον ὁ Dölger (στίλ. 6-7) περὶ τῶν μέσων κατοχυρώσεως τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὡς εἶναι π.χ. τὰ σημειώματα εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος ἐπὶ τῶν κολλημάτων τῶν ἐκ περισσοτέρων τοῦ ἑνὸς τεμαχίων ἀποτελουμένων χρυσοβούλλων λόγων (ὑπογραφαὶ ἀνωτάτων κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἡμερομηνία ἀπολύσεως κλπ.), ὡς καὶ τὰ σημειώματα τῆς καταστρώσεως τοῦ ἔγγραφου εἷς τι «σέκρετον», χρήσιμα πολλάκις εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ βυζ. διοικητικοῦ δικαίου.

Ἄρκετὰς πληροφορίας παρέχει ὁ ἐκδότης περὶ τῆς χρήσεως καὶ ἀπαιωρήσεως τῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ κηροῦ σφραγίδων. Αἱ πληροφορίες αὗται εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἐνδιαφαιρούσαι, καθ' ὅσον προέρχονται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ καλυτέρου γνώστου τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης.

Κατὰ ταῦτα τὴν χρῆσιν χρυσοῦ σφραγίδων εἰς τὸ Βυζάντιον πρέπει νὰ συνδυάσωμεν μὲ τὴν γένεσιν τοῦ τύπου τοῦ Χρυσοβούλλου Λόγου (τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος). Χρυσὴν βούλλαν ἔφερον οἱ Χρυσόβ. Λόγοι, τὰ Χρυσόβ. Σιγίλλια καὶ οἱ Χρυσόβ. Ὅρισμοί, ἴσως δὲ μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ τὰ διὰ τὸ Ἐξωτερικόν προοριζόμενα λιτὰ ἔγγραφα. Συνήθως τὰ διὰ τὸ Ἐξωτερικόν προοριζόμενα ἔγγραφα καὶ τὰ προστάγματα ἔφερον βούλλας ἐκ κηροῦ. Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως χρόνους συναντῶμεν σφραγίδας ἐξ ἐρυθροῦ κηροῦ καὶ ἐκ χάρτου.

4. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐπὶ ἐκάστου ἔγγραφου χωριστὰ (Στίλ. 8 κέξ.), συσσωρεύει ὁ ἐκδότης τόσον πολὺ διπλωματικὸν καὶ παλαιογραφικὸν ὕλικόν, ὥστε νὰ λυπῆται κάνας, ὅτι αἱ εἰς τὸ αὐτὸ εἰδικὸν ζήτημα ἀναφερόμεναι παρατηρήσεις εἶναι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διεσπαρμένα. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπισκόπησις καὶ ἡ συγκράτησις τοῦ σπουδαίου τούτου ὕλικου ἀποβαίνει ὄχι μόνον δύσκολος, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος. Οὕτω π.χ. αἱ περὶ τῆς γραφῆς τῆς Γραμματείας παρατηρήσεις κατανέμονται μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 19 καὶ 27, περὶ τῶν πιστοποιημένων ἀντιγράφων μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 40, 41, 56 καὶ 39.

Ἐνδιαφέρον ἔχουν τὰ περὶ τῶν συνηθειῶν τῆς αὐτοκρ. Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Dölger καὶ ἐνταῦθα, ἀριθ. 39, 40, 41 καὶ 56, καὶ ἐν Archiv ἐνθ' ἀν. σελ. 15, 39-40 καὶ ἐν B. Z. 28 (1928) σελ. 335, 339, 340-341. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ἀντιγράφων τῆς Γραμματείας (Kanzleikorpien) καὶ τὸ Χρυσόβουλλον σιγίλλιον

τοῦ Ἰουλίου 1104 τῆς Μονῆς Λαύρας τοῦ Ἀγ. Ὁρους. Ἐπίσης εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ εἴδους τούτου τῶν ἀντιγράφων ἀνήκει κατ' ἐμὲ τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Ἰουνίου 1065 τῆς Μονῆς Ἰβήρων, τὸ ὁποῖον ὁ Dölger κατατάσσει μεταξὺ τῶν πρωτοτύπων (πρβλ. Archiv ἐνθ' ἄν. σελ. 15). Ἄν καὶ λείπει τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου τούτου (τοῦ Legimus σφύζεται μόνον τὸ ἐπάνω μέρος), ἐν τούτοις τὸ εἶδος τῆς γραφῆς, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἐπισημοῦ γραφῆς τῶν ὑπαλληλικῶν ἐγγράφων, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς γραφῆς τῶν πρωτογράφων τοῦ 11^{ου} αἰῶνος, ὡς εἶναι ἡ γραφή π.χ. τῶν χρυσοβούλλων τοῦ 1057, 1060 (Λαύρας) καὶ 1079 (Πάτμου). Πρβλ. ὡσαύτως τὴν γραφὴν τοῦ πίνακ. II, 1 ἐν Archiv σελ. 15, ἐνθα ἀντὶ Κ. Alexios πρέπει νὰ γραφῆ Nikerphoros Botaneiates. Ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω ἐνταῦθα, ὅτι ἔκτος τῆς λέξεως *τρίτης* τοῦ ἐγγράφου τούτου τοῦ 1065 περὶ τῆς ὁποίας κάμνει λόγον ὁ Dölger, καὶ ἡ λέξις Ἰούνιον ἐγράφη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ γραφέως διὰ μαύρης μελάνης κατόπιν ὅμως διεγράφη καὶ εἰς τὸν παραπλευρῶς ἐλεύθερον ἀφεθέντα χῶρον προσετέθη δι' ἐρυθροῦ Ἰούνιον *μῆνα*.

Τὸ δὲ Χρυσόβ. (ἀρ. 39) τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Αὐγούστου 1079, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅσα ἀναφέρει ὁ Dölger ἐν B. Z. 28 σελ. 335, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς κατέχον ὅλως ἰδιάζουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν σφισμένων ἀντιγράφων τῆς Γραμματείας τοῦ Βυζαντίου, ὅχι μόνον ἐπειδὴ φέρει χρονολογίαν καὶ ὑπολείμματα προὑπαρχούσης χρυσῆς βούλλας, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι τὸ μόνον γνωστὸν ἀντίγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον σφύζεται τὸ πρωτόκολλον, ἐνῶ τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν κολοβὰ (Πβλ. B. Z. 28, 339, 340 - 341). Ὑποθέτομεν ὡς ἐκ τούτου ὅτι καὶ διὰ τὰ πιστοποιημένα ἀντίγραφα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσουν χάριτην φέροντα ἤδη τὸ πρωτόκολλον.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ σπουδαίου διπλωματικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ὕλικου, αἱ παρατηρήσεις τοῦ Fr. Dölger παρέχουν ἀρκετὰ νέα πράγματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τὴν προσωπογραφίαν ἐν γένει. Διὰ δὲ τῆς ἀποδόσεως ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου πέντε μέχρι τοῦδε ἀνεκδότων ἐγγράφων (ἀριθ. 23, 47, 51, 53 καὶ 55) προάγεται γενικῶς καὶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα.

5. Ἰδιαιτέρως ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς:

Ἀριθ. 11. Ὀλίγον ἐξεζητημένα μοῦ φαίνονται ἐνταῦθα αἱ δικαιολογίαι περὶ τῆς ἰδιοχείρου ὑπογραφῆς τοῦ ἑνδεκαετοῦς αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου. Τὸ πολὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τελείας ἀπομιμήσεως, ἐν εἴδει σχηματοποιημένης ὑπογραφῆς, τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πατρός του Ἀνδρονίκου τοῦ Γ'. Πβλ. ἀριθ. 50 καὶ 53. — Ἀριθ. 18. Κατὰ τὰς σημειώσεις μου, αἱ διαστάσεις τοῦ Χρυσοβούλλου τούτου τῆς Λαύρας τοῦ 1060 εἶναι μ. 6,23, εἰς 11 τεμάχια ἕξ ἑκατ. 0,64 + 0,56 + 0,56 + 0,57 + 0,58 + 0,57 + 0,58 + 0,57 + 0,55 + 0,55 + 0,49. — Ἀριθ. 34. Ἐπιθυμῶ

νά παραπέμψω ἔνταῦθα εἰς τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Ἰουλίου 1407 τῆς Μ. Βατοπεδίου, μού φαίνεται μάλιστα ὅτι ἡ λ. Λόγος ἐγράφη καὶ εἰς τὰ δύο ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός. Πβλ. ἐπίσης τὸ ν καὶ ε τῶν ὑπ' ἀρ. 55 καὶ 56 προσαγαμάτων. — Ἀριθ. 36. Βλ. καὶ ἔκδοσίν μου εἰς τὰ «Ἑλληνικά» 3 (1930) σελ. 341-345. — Ἀριθ. 37. Ἡ γραφὴ ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν τῶν ὑπαλληλικῶν ἐγγράφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. — Ἀριθ. 38. Ἡ «διάταξις» ἐδημοσιεύθη ὀλόκληρος ὑπὸ Σωφρ. Εὐστρατιάδου εἰς τὰ «Ἑλληνικά» 3 (1930) σελ. 325 - 339, ἔνθα σελ. 317 - 324 καὶ παρατηρήσεις τοῦ ἰδίου σχετικαὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου. — Ἀριθ. 56. Πολὺ ἐξεζητημένοι μού φαίνονται οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους προσάγει ὁ Dölger πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διπλωματικῆς γνησιότητος τοῦ ἐγγράφου τούτου. Ἄν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη του, τότε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ λ. λόγος ἐγράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ ἐγγράφον δυνατόν νὰ εἶναι γνήσιον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ὅχι ὁμως καὶ πρωτόγραφον ἀπὸ διπλωματικῆς. Τὸ «Μηνολόγιον» εἶναι μᾶλλον ἀπομίμησις· πβλ. τὸ Μηνολ. τοῦ ὑπ' ἀριθ. 55 πανομοιότηπου.

Σημεῖω προσέτι ἔνταῦθα ὅσα κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν συνήντησα ὀφθαλμοφανῆ τυπογραφικὰ σφάλματα. Στήλη 5 στίχ. 12 Taf. XV = XVI. — Στήλη 20 στίχ. 16 ἐδέθη = ἐδόθη. — Στήλ. 24 στίχ. 5 πρὸ τοῦ δευτέρου Ἀθανάσιος θέλει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. — Στήλ. 26 ἀρ. 19 στίχ. 3 1076 = 1079. — Στήλ. 28 ἀρ. 19^α στίχ. 5 κέλλια = κελλια (= κελλία). — Στήλ. 44 ἀρ. 36 στίχ. 12 ἀποδιδῶ = ἀποδιδῶ, ἐπίσης [ῆ] = ῆ. — Στήλ. 62 ἀρ. 58 εἰς τὰς παρατηρ. στίχ. 3 ἀντὶ Manuel II πρέπει νὰ γραφῆ *Konstantin*. — Πίν. XII ἀρ. 25 ἀντὶ Iberon πρέπει νὰ γραφῆ *Kutlumusiu*.

*
* *

Ἡ ἔκδοσις αὕτη ὑπενθυμίζει ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς τοὺς εἰδικούς, κυρίως ὁμως εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς, πόσον διεσκορπισμένοι εἶναι τὸ ὕλικόν τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ. Ἀκόμη μίαν φορὰν ὑπενθυμίζει ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ Fr. Dölger τὴν ἔλλειψιν ἀξιολογῶν ἐκδόσεων τῶν διασωθέντων βυζαντ. αὐτοκρ. ἐγγράφων, καὶ πόσον ὀλίγον ἐξετιμᾶτο μέχρι τοῦδε ἡ ἐξέτασις τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὀφείλει τις νὰ ὀρμηθῆ κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς γνησιότητος τῶν ἐγγράφων καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς χρονολογίας τῶν ἀχρονολογητῶν. Ἀκόμη μίαν φορὰν μᾶς παρουσιάζονται εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ζωντανὰ τὰ προβλήματα καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τόσον εὐκόλος, ὅσον φαντάζονται παρ' ἡμῖν μερικοὶ ὄψιμοι ἐπιστήμονες.

Ἡ ἔκδοσις τῆς συλλογῆς ταύτης εἶναι εὐχάριστον γεγονὸς καὶ δεῖγμα τῆς ἐντατικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Βαυαρικῆς

Ἀκαδημίας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν συλλογὴν καὶ ἐξέτασιν τῶν βυζ. ἐγγράφων. Τὴν συλλογὴν ταύτην πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς προοίμιον τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Corpus der griechischen Urkunden*. Ἐς εὐχρηθῶμεν ὅπως ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀπαρχῆς αὐτῆς ἐπισφραγισθῆ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου, ἀρκετοῦ νὰ ἀναδειξῆ τὸν ἐκδότην, τακτικὸν νῦν καθηγητὴν τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, ἀντάξιον τῶν δύο μεγάλων αὐτοῦ προκατόχων!

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Στ. Κορρέ. Ἀνέκδοτα ἐγγράφα τῶν Φράγκων τῆς Νάξου. Byzant.—Neugr. Jahrb. 8 (1931) 266—305.

Ὅστις πιστεύει, παρὰ τὴν γνώμην φανατικῶν τινῶν κλασσικῶν φιλολόγων, ὅτι κάθε ἐγγράφον, ἔστω καὶ μεταβυζαντινόν, περιέχει κάτι τὸ νέον, θὰ χαρῆ διὰ τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐκδοσιν εἴκοσι Ναξιακῶν ἐγγράφων, τὸ περιεχόμενον τοῦ παλαιότερου τῶν ὁποίων ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 1546. Καὶ ναὶ μὲν ὅλα, ἐκτὸς ἐνὸς πληρεξουσίου τῆς Κοινότητος Κάστρου, ἀναφέρονται εἰδικῶς εἰς τὰ κτήματα τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Μονῆς Καπέλλας Κασάτζας ἐν Νάξῳ καὶ ἔχουν ἐπομένως μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν, ἐν τούτοις περιέχουν ταῦτα ἀρκετὰς πληροφορίας περὶ ζητημάτων διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ φορολογικῶν (ἰδίως αἱ 4 τελευταῖαι ἀποδείξεις πληρωμῆς), ὥστε τὸ περιεχόμενον τῶν νὰ εἶναι καὶ γενικωτέρου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος. Διάφοροι δὲ ἐν αὐτοῖς ἀπαντώμενοι ὄροι νομικοῦ περιεχομένου ὡς π.χ. περιοχὴ, ἐλευθερία τοῦ χωραφιοῦ, ἐντριεῖα, σιντζίλι, κωδικίλλος κλπ. καθιστῶσι ταῦτα καὶ ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέροντα. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι, ὅπως κάθε ἰδιωτικὸν ἐγγράφον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, εἶναι καὶ ταῦτα ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἐπίσης χρήσιμα.

Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν μᾶς δίδουν τὸ δικαίωμα, ἐξετάζοντες τὸ περιεχόμενον τῶν, νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξεζητημένα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ ἐσφαλμένα, συμπεράσματα, ὡς κάμνει ὁ ἐκδότης, διότι οὔτε εἰς τὸ πρὸ ἐτῶν ἀναφρὺν μεταξὺ τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ σωματείου τοῦ «Τιμίου Σταυροῦ» τῶν Καθολικῶν τῆς Νάξου ζήτημα περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων προσφέρουν τι, (πβλ. Κορρέ σελ. 269), ἀφοῦ πραγματικῶς πρόκειται περὶ τοῦ δικαίωματος τῆς διαχειρίσεως καὶ ἐπικαρπίας τῶν κτημάτων καὶ ὄχι περὶ κυριότητος (ἀδιάφορον ἂν οἱ δικηγόροι τῶν διαμαχομένων φιλονικοῦν περὶ κυριότητος)¹ οὔτε περὶ τοῦ δῆθεν *συμφωνητικοῦ* μεταξὺ Ναξίων καὶ Ἰησουϊτῶν κατὰ τὴν

¹ Ἐὰν τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 (1546) καὶ 2 (1611) ἐγγράφα ἀνεφέροντο εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰησουϊτῶν, τότε ὠρισμένως θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν πρὸ τοῦ 1627.